

EVA KAPSOVÁ

Exhibition as a (Subjective) Confession.

Tales of Death in the Nitra Gallery

Abstract

The paper reflects on the exhibition *Tales of Death* (Nitra Gallery, November 30, 2017 – February 18, 2018) presenting the art of 23 artists working with different genres and media. The exhibition was conceived as the personal testimony (confession) of its curator Ľudmila Kasaj Poláčková, who has, through this work, coped with the loss of a close person. The theme of the exhibition corresponds to the pious commemorative atmosphere enhanced by the graphic visuals and the installation of artefacts. The exhibition presents a subjective selection of artists and artworks and, at the same time, it is considered a presentation of results from research on the theme of death in Slovak art since the late 19th century to the present. The author of the article compares the exhibition to an older project by Alexandra Tamášová (*Body boundaries*, Cyprián Majerník Gallery, 2013) having a factual, impersonal nature and, considers the legitimacy of a subjective selection of artworks in curatorial exhibitions and projects.

Keywords: curatorial exhibition – theme of death – graphic visual – atmosphere

Prof. PhDr. Eva Kapsová, PhD. *Scientific researcher and teaching fellow at the Institute of Literature and Art Communication of the PF UCF in Nitra. She lectures on aesthetics, history and art philosophy at the Philosophical Faculty in Nitra and Academy of Arts in Banská Bystrica. She publishes in professional journals, and has published several monographs on pragmatic aesthetics and contemporary art. As a curator she focuses on artists from the Nitra region and young art.*

ekapsova@ukf.sk

Michal Moravčík: I AM HUNGRY, 2004, samolepka, 235 x 87 cm, detail

EVA KAPSOVÁ

Výstava ako (subjektívna) spoveď.

Príbehy o smrti v Nitrianskej galérii

Abstrakt

Text je reflexiou výstavy *Príbehy (o) smrti* (Nitrianska galéria, 30. 11. 2017 – 18. 2. 2018), na ktorej boli prezentované diela dvadsiatich troch autorov rôznych žánrov a médií. Výstava bola koncipovaná ako osobná výpoveď (spoveď) kurátorky Ľudmily Kasaj Poláčkovej, ktorá sa prostredníctvom nej vyrovnáva so stratou blízkej osoby. Téma výstavy zodpovedá pietna, spomienková atmosféra, na ktorej sa podieľa grafický vizuál a inštalácia artefaktov. Výstava je subjektívnym výberom autorov a diel a zároveň je prezentovaná ako výsledok výskumu témy smrti v slovenskom umení od konca 19. storočia až do súčasnosti. Autorka článku porovnáva výstavu so starším projektom Alexandry Tamásovej (*Hranice tela*, Galéria Cypriána Majerníka, 2013), ktorý mal vecný, neosobný ráz a uvažuje o legitimitě subjektívnosti výberu diel v kurátorských výstavách a projektoch.

Kľúčové slová: kurátorská výstava – téma smrti – grafický vizuál – atmosféra

Pohľad do vstupných priestorov výstavy. Foto: Martin Daniš

Motív smrti patrí v dejinách umenia k jedným z najfrekvencovanejších. Ak by sa umenie, ktoré sa usiluje o presah z jednoduchšej podoby ilustrácie života, malo posunúť k zamysleniu nad jeho zmyslom, potom by sa pohlo smerom k hraničným situáciám. Smrť je svojím spôsobom vždy obsiahnutá v pohnutých obrazoch života. I keď samotný obraz smrti ako hraničnej situácie je exkluzívnou a náročnou témou, v programe našich výstavných inštitúcií sa s ňou nestretávame prvýkrát. V nedávnej minulosti zarezoňovala na našej výtvarnej scéne výstava *Hranice tela* pod kurátorskou taktovkou Alexandry Tamásovej, inštalovaná v Galérii Cypriána Majerníka v Bratislave (2013). Téma smrti tu však bola len časťou širšieho výskumného projektu zaoberajúceho sa hraničnými situáciami so zameraním na limity tela a telesnosti.¹ Výsledky výskumu vtedy ešte doktorandky Alexandry Tamásovej boli aj publikované.² Jej uhol pohľadu sa však dotýkal rôznych polôh umenia („umenie ako...“) a poukázal na to, že ak by malo byť umenie existenciálnou úvahou, bude prepojené s motívmi smrti.

Smrť ako dominantný motív podrobila aktuálne skúmaniu aj Ľudmila Kasaj Poláčková, ale s podstatne odlišnou motiváciou. Kým Tamásovej výskum sledoval výsostne objektívne ciele, a to zmapovať a interpretovať relevantné, výrazné a reprezentatívne príklady s uvedenými motívmi, Kasaj Poláčková v incipite výstavy deklaruje osobné dôvody a priznáva subjektívnosť výpovede. Jej výskum a jeho výsledok v podobe výstavy *Príbehy (o) smrti* v Nitrianskej galérii

1 Výstava sa venovala hraničným polohám telesnosti a sledovala štyri okruhy: 1. umenie ako hranice (v každodennosti obsahovalo ukážky rôznorodých prístupov k telesnosti, ktoré formujú naše každodenné prežívanie; 2. umenie ako terapia tematizovalo zdravotné problémy, choroby a traumy; 3. umenie ako rituál sa venovalo dielam performatívneho rázu s prvkami bolesti, výdrže, zraňovania a pod.; 4. umenie ako existenciálna úvaha sa dotýkalo motívov starnutia a smrti.

2 Dizertačná práca vyšla v Galérii Cypriána Majerníka pod titulom *Existenciálne hranice tela* (2013).

(30. 11. 2017 – 18. 2. 2018), predstavuje vyrovňovanie sa s trpkou a bolestivou osobnou situáciou, keď pred dvomi rokmi stratila manžela a jej dve deti otca. O svojom prežívaní sa delí s divákmi priamo a explicitne v texte, ktorý sa odvíja na ploche širokého čierneho pása (akoby čierneho koberca) vo vstupnej sieni Nitrianskej galérie. Na prvý pohľad trúfalé gesto je limitované diskurzom výskumu, ktorý je okrem výberu a prezentácie autorov a diel posilnený publikáciou s odbornými textami na danú tému.

Autorka priznáva zámer výlučne subjektívne vybrať autorov, ktorí jej konvenujú, vyjadrujú jej pocity a náladu. Divák však napriek tomu nemôže mať pocit niečoho nepatričného, či už umelecky alebo odborne. Veď napokon aj výstavy s inými ambíciami (v zmysle objektívneho výskumu) robia výber, a ten sa odvíja od osobných preferencií kurátora. Nemožno povedať, že by akákoľvek výstava neniesla stopy osobného stanoviska kurátora. Slovom Umberta Eca, je to podobné, ako keď sa v kultúre kníh musí z dôvodov obmedzenej recepcnej kapacity filtrovať, ba decimovať. Eco zároveň zdôrazňuje, že s ohľadom na to je potrebné robiť syntézu.³ Tak by to malo byť i v prípadoch, keď ide o autorské (kurátorské) výstavy.

Osobitosť výstavy Kasaj Poláčkovej však tkvie skôr v jej atmosfére. Kým Tamásovej prezentácia odznela v profánne vecných podmienkach Galérie Cypriána Majerníka sídliacej v priestoroch bývalého bytu (Zichyho palác v Bratislave), pod Poláčkovej výstavu sa podpísal grafický vizuál: zatemnenie, dramatické svetlo, architektonicko-dizajnérska štylizácia (steny chodby sú natreté na čierne), nad všetkým sa vznáša pokojný a zároveň ľahko zádušný spev dnes už, žiaľ, nebohej Bety Majerníkovej, šperkárky a speváčky zo skupiny Noisecut. Podmanivá, skôr pietna a vznešená než tiesnivá atmosféra podtrhuje vystavené diela a začleňuje ich do kontextu. Na pochopenie súvislostí je potrebné poznať kľúč ku výberu, ktorý zároveň vymedzuje kurátorkin výskumný program.

Kým Tamášová kládla pomerne veľký dôraz na porovnanie autentických a mediálnych obrazov smrti („medializovaná smrť“ od Marka Kvetána – dielo *IDOC Death*, ktoré prirovnávala k Warholovým sériám), Kasaj Poláčkovú zaujíma intímny a individuálny príbeh (o) smrti. Výstava akcentuje až akoby literárny, naratívny aspekt fenoménu smrti. Kurátorka prezentuje tri polohy reflexie smrti. Prvú skupinu tvoria diela autorov, ktorí predčasne odišli z nášho sveta, v druhej skupine nájdeme diela reflektujúce smrť blízkej osoby a tretia skupina zahŕňa diela autorov, v ktorých programe výrazne dominuje motív smrti (fascinácia smrťou).

Uvedené skupiny pritom nie sú inštalované oddelene alebo s ohľadom na žánrovú príbuznosť, ale kurátorka zohľadňuje skôr estetické pohľady a priestorové podmienky galérie. Výstava tak nadobúda nielen scelfujúci výraz, ale je v nej obsiahnutý živý rytmus, bez straty logickej nadväznosti. Záber je pomerne široký – od prelomu 19. a 20. storočia až do súčasnosti. Diela z obdobia moderny sa dobre znášajú so súčasnými, aktuálnymi príkladmi. Výstava predstavuje dvadsaťtrí autorov, viaceré diela diváci poznajú z iných tematických alebo monografických výstav, ale prezentujú sa aj menej známymi autori, ktorí môžu byť

3 Blížšie pozri CARRIÈRE, Jean-Claude – ECO, Umberto: *Knih se jen tak nezbavíme*. Praha: Argo, 2010, s. 56.

Michal Moravčík: I AM HUNGRY, 2004, samolepka, 235 x 87 cm

Katarína Janečková Walshe: Bez názvu, 2012, akvarel na papieri, 28 x 39 cm

pre návštevníka objavom. Do tejto skupiny patrí aj tvorba predčasne (vo veku 35 rokov) zosnulého Ivana Kasaja, manžela kurátorky výstavy, kvôli ktorému výstava vlastne vznikla. Ivan Kasaj bol známy viac v zahraničí, úspešne sa etabloval ako ilustrátor a dizajnér, grafik plagátov v oblasti módného návrhárstva. Jeho plagáty na motívy fashion life, knihy a časopisy (časopis *Fantázia*) s ilustráciami sú citlivo umiestnené vo vitrínach. V jeho tesnom susedstve nájdeme Bety Majerníkovú, ktorú reprezentujú šperky, ale výpovedný je najmä jej videofilm, ktorý je montážou domáчих, rozostrene artikulovaných videí mapujúcich drobné príbehy z autorkinho detstva. Film je ozvučený spevom výtvarníčky, ktorá zahynula ako 33-ročná pri autonehode. S ohľadom na predčasný odchod autorov viaceré diela nadobúdajú nový zmysel (clivý výraz), akoby v nich už bola obsiahnutá predzvesť smrti.

Hneď pri vstupe do galérie návštevníka zaskočí (i šokuje) obraz na dlážke, ktorý musí buď prekročiť, alebo naň jednoducho šliafnuť. Ide o digitálny obraz, samolepiacu fóliu – podobizeň sochára Michala Moravčíka v životnej veľkosti, nahého, prikrytého rúskom, so zatvorenými očami a so štítkom na ruke (s nápisom nem, nem, soha). Obraz *I AM HUNGRY* (2004) evokuje mŕtveho muža v márnici, ale je zrejme, že sochár sa dal zosnímať počas života.⁴ Šokujúce je to najmä

4 Dielo bolo vytvorené pre výstavu s úplne iným významovým rámcom: *Internal Affairs 3/Closed Society*, 2004, bývalé Cik-Cak centrum v Petržalke. „Táto mŕtvola je symbolom možného zmŕtvychvstania (zombie) politických ideí, ktoré sú pre väčšinu z nás dávno pochované, ale pre niektorých politikov sú ešte

Katarína Janečková Walshe: Bez názvu, 2012, akvarel na papieri, 28 x 39 cm

pre tých, čo sochára poznali. Aj bez toho však obraz (p)oddanosti voči posledným veciam človeka pôsobí sugestívne a bolestne.

Pendantom Moravčíkovej podobizne je inštalácia jeho partnerky Jany Kapelovej. Jej reflexia smrti blízkej osoby je fluxusovo vecná, ale predmetnosť stóp spoločného života (linoleum zo spoločnej domácnosti, kalendár s denníkovými zápiskami, lampa) pôsobí naliehavo. Cenný je denník, ktorý kurátorka uviedla v plnom znení aj v katalógu výstavy. Jana Kapelová zaznamenávala udalosti a svoje pocity počas partnerovej choroby a umierania a po jeho smrti. Textovanie udalostí je autentické, ale zároveň má literárne kvality a zodpovedá línii autorkinej poetiky, kde text bol podstatným, ba nosným konštitutívnym prvkom umeleckého tvaru (performancie, inštalácie, videá a pod.).

V línii predčasne zosnulých autorov je predstavené dielo menej známeho umelca Jozefa Mihála (1985 – 2009). Hoci objekty *Pink Rabbit* a *Bez názvu* sú bakalárskou prácou mladého autora, sú to zrelé, invenčné a zaujímavé diela, v ktorých zúročil svoje predstavy o využití rôznych materiálov vrátane odpadových, ktoré vrstvil, dával im neočakávaný tvarový zmysel (napr. pneumatiky vrstvené ako šupiny kože, hyperbolizované flakóny). Telesá, akési biomorfné objekty nepredstavovali niečo konkrétne, ale pohybovali sa v rovine surreálnych telesností s neznámym

stále živé (tzv. trianonská krivda), a tak prítomné v našom „malom“ európskom kontexte.“ (M. Sečanská v tlačovej správe k výstave). Michal Moravčík zomrel po ťažkej chorobe vo veku 42 rokov (v roku 2016).

Maroš Rovňák: Červený dialóg, 2015, vyšívaný textilný objekt, kniha, cca 21 x 42 cm

Mira Gáberová: V mene Matky i dcéry i duši svätej, Amen, 2012, video, 12 s,

určením, a predsa takých blízkych. Mladého maliara Borisa Perfeckého (zahynul pri skalolezectve ako 26-ročný) prezentovala kurátorka prostredníctvom menšieho príspevku – dvoch portrétov (autoportrét a portrét Martina Sedláka), ktoré nesú známky študijnej polohy.

Predčasny koniec sa spája aj s osudmi predstaviteľov moderny, ktorých sa kurátorka rozhodla začleniť do výstavy – Eugen Nevan, Cyprián Majerník a Zolo Palugyay. Blízkosťou témy sa vyznačujú Majerníkovy príklady (*Traja jazdci*, 1941; *Utečené kone*, 1941; *Milenci na periférii*, 1945), iní autori zastávajú miesto len vo vzťahu k osobnému príbehu a samotné maľby netematizujú smrť, i keď s istou dávkou empatie sa môžu vnímať ako výraz melanchólie.

Reakcia na smrť blízkej osoby (ako ďalšia „kategória“) môže mať rôzne podoby. Kľúčom k výberu bola pre kurátorku autenticnosť a pôsobivosť, citlivosť, aktuálnosť – autori len nedávno prežívali stratu, na ktorú pomerne bezprostredne reagovali spôsobom im vlastným, aj keď v línii ich tvorby neobvyklým. Katarína Janečková Walshe, známa humorno-ironickými maľbami s erotickou až pornografickou intenciou, namaľovala svojho zomierajúceho otca, ktorému venovala sériu portrétov i veľkorozmernú maľbu, všetko vytvorené ľahkým rukopisom v symbolickej zlato-modravej farebnosti. Mira Gáberová reaguje na stratu matky v polohe videoperformancie (Otčenáš pretransformovaný do feminínnej verzie „Matka naša...“), kde vidíme ženskú postavu (fragment

opakujúcu rituál prežehňavania. V ďalšom videu sa opakuje „udalosť“ tvorby frotážovaných ruží, azda ako symbol nemožnosti a túžby zahrnúť milovanú matku kvetmi a dobehnúť tak to, čo sme v živote zanedbali. Dojímavým vo vzťahu k danej téme je objekt-zvonkohra Petra Barényiho, ktorý skonštruoval z rôznych predmetov používaných jeho matkou (ihlice, formičky). Objekt z rodu laubertovského arzenálu drobných readymades predstavuje (spolu s ostatnými dielami z tejto „sekcie“) výraz zachytávania stopy a túžby po prepojení so stratenou osobou, po prepojení dvoch svetov (život tu a život „za oponou“). Aj keď kurátorka mieri predovšetkým na konkrétne príbehy konkrétnych ľudí, predsa len najväčší priestor dostali autori, ktorých charakterizuje záujem o motív smrti vo všeobecnosti. Tu dostáva fenomén smrti inú váhu – je to na jednej strane abstraktum, s ktorým sa obcuje bez možnosti overenia a bezprostrednej skúsenosti, len projektívne – ako s lákadlom, ktoré nás priťahuje a pred ktorým máme zároveň rešpekt. Na druhej strane je to personifikovaná smrť, figuruje tu ako výraz podvedomých, temných spodných prúdov mysle, ako veľká neznáma, s ktorou koketujeme, ba dokonca (morbídne) po nej túžime, ale s ktorou neplánujeme zotrvať (Maroš Rovňák, Boris Sirka, Martin Gerboc). Alebo je to smrť ako metafyzické inobytie (Rudolf Sikora, Andrej Cséfalvay). S motívom smrti ako osudovej nevyhnutnosti, konečnosti napojenej na mytologické príbehy s prehľadom do filozofie smrti a života pracuje Vladislav Zabel (*Hypnos a Thanatos*,

Mira Gáberová: I have become a mirror, 2014, kresba na origami papieri, variabilné rozmery (základný formát 86 x 61 cm), video 3'9''

2017; *Hlava Orfeova*, 2009 – 2011). Je zaujímavé, že v našich končinách sa smrť artikuluje figurálne, nebytie dané smrťou je v predstavách skonkretizovaným bytím podobným človeku. Robert Bielik overuje možnosti iluzívnych techník súčasnej maľby zachytiť výraz na hranici života a smrti. Jeho smrť nie je definitívna – v tvárach a telách rozožieraných rozkladným procesom ešte koluje krv (*Autoportrét mŕtvoly a päť potkanov*, 2014). Krvavá červeň a reálne, nielen simulované zlato ako prvky v asamblážach malých objektov, ktoré prezentuje Maroš Rovňák (*Neverím*, 2015), sú silné matérie pre výraz dichotómie tela a ducha, ale rovnako silné na (samo)podvracanie východiskového kresťanského konceptu, zahrnujúceho vieru v posmrtný život. Tento príspevok, ako i ďalšie (videoinštalácia *Nemám žiadne ilúzie o nesmrteľnosti*, 2014) mohol divák v širšom kontexte Rovňákovej tvorby zhliadnuť na jeho monografickej výstave v Nových Zámkoch v roku 2015. Malá videoprezentácia poetického „spevu“ veľrýb Andrása Cséfalvaya neobsahuje len ekologickú kritiku, ale má hlbší filozoficko-kozmo-logický náboj (*Svetlo sveta*, 2016). Osviežujúco pôsobí videoperformancia Adama Novotu *Tri sestry* (2013), v ktorej vystupujú tri postavy (Poprava, Prirodzená smrť, Vražda) či vlastne len ich hlavy oddelené od tela divadelnou rekvizitou, akousi plošinou s otvormi na hlavy. Prehovory postáv sú kolážou z citátov posledných viet (myšlienok) známych dejateľov, ako napr. Fridrich Hegel, Mária Antoinetta, ale napríklad aj Ernest Valko.

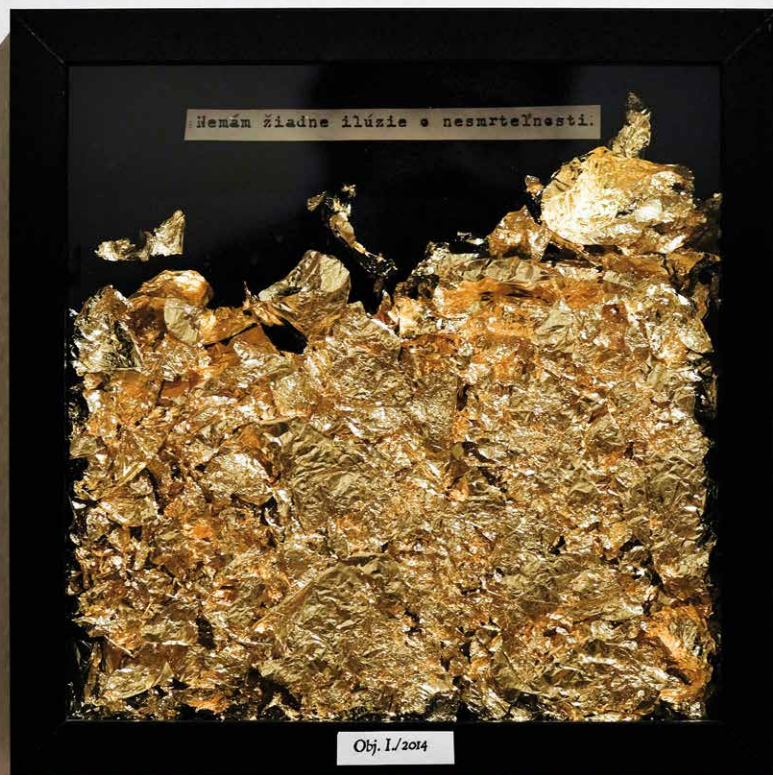
Mira Gáberová: I have become a mirror, 2014, kresba na origami papieri, variabilné rozmery (základný formát 86 x 61 cm), video 3'9''

Kontextom politiky a dejín umenia sa ústrednému motívu smrti ako individuálnej udalosti vymyká prezentácia Rudolfa Sikoru (*Hrob pre Maleviča*, 1995 – 2001). Rovnako prezentácia obrazov Vincenta Hložníka patrí do širšieho okruhu, kde motívy so smrťou síce súvisia (odkazy na hrôzy vojny, napr. *Hrôza*, 1941; *Na popraviske*, 1942), ale až v ďalšom asociatívnom rade. Podobne zaujímavým i polemickým príkladom sú kvázi filozofické maľby menej známeho maliara a ilustrátora, „vykladača sveta“ Jozefa Vrtiaka.

Do poslednej skupiny, ktorú charakterizuje obsedantný záujem o tému smrti, patrí rozhodne Filip Jurkovič. Jeho nedávne performancie neboli len simulovanými situáciami, ale reálnymi udalosťami so symbolickým presahom, keď sa umelec cielene dostal do limitnej situácie, do ohrozenia na pomedzí života a smrti. Na výstave však pracuje s danou témou v duchu svojich exaktne vedených konceptov orientovaných na diskurz umenia. Na stene galérie vypísal mená umelcov z histórie umenia a dátumy ich narodenia a úmrtia. Údaje sa niekde prekrývali a tvorili akýsi roj, akoby negatív mliečnej dráhy, čím mohli evokovať večnosť a nekonečnosť príbehov smrti, vynárajúcich a strácajúcich sa v nesmiernej hĺbke kozmu. To, čo v kultúrnej pamäti ostane, nie sú len dátumy, ale samotné umenie, umelecké diela hlboko zasahujúce publikum naprieč dejinami. I keď práve táto kultúrna pamäť sa nezaobíde bez interpretácií, ktoré ju de facto modelujú.

Robert Bielík: Autoportrét mrtvoly a pět potkanov,
2014, olej na platně, 150 x 140 cm

Maroš Rovňák: Nemám ilúzie o nesmrteľnosti, 2014, rôzne materiály (textil, plátkové zlato, drevo, sklo, akryl, modelovacia hmota, včely, sadra), 25 x 25 cm

Rovnako výstavu *Príbehy (o) smrti* treba vnímať ako jednu z možných interpretácií témy, tentoraz z výsostne osobného kurátorského pohľadu. Atribút výstavy ako výskumu nadstavuje katalóg, ktorý okrem miestami naozaj pomerne nezvyklo osobného a emotívneho príhovoru kurátorky obsahuje podporné, ale i relativizujúce články z oblastí odborne sa venujúcich problému zomierania a smrti. Ich autormi sú Patrícia Dobríková, špecialistka na paliatívnu starostlivosť; Sabína Gáliková-Tolnaiová, filozofka; Michal Havran, žurnalista; Monika Hudecová, klinická psychologička; Luboš Kürthy, historik umenia. Relevantnosť týchto pohľadov vo vzťahu k výstave by však musela byť predmetom ďalšej recenzie.

Prof. PhDr. Eva Kapsová, PhD., vedeckovýskumná a pedagogická pracovníčka v Ústave literárnej a umeleckej komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Prednáša estetiku, dejiny a filozofiu výtvarného ume-

Maroš Rovňák: Nemám ilúzie o nesmrteľnosti, 2014, rôzne materiály (textil, plátkové zlato, drevo, sklo, akryl, modelovacia hmota, včely, sadra), 25 x 25 cm

nia na Filozofickej fakulte v Nitre a na Akadémii umení v Banskej Bystrici. Publikuje v odborných časopisoch, vydala niekoľko monografií venovaných problematike pragmatickej estetiky a súčasného umenia. Kurátorsky je zameraná na okruh výtvarníkov nitrianskeho regiónu a na mladé umenie.
ekapsova@ukf.sk

Nemám ilúzie o nesmrteľnosti, 2014, rôzne materiály (textil, plátkové zlato, drevo, sklo, akryl, modelovacia hmota, včely, sadra), 25 x 25 cm

